

Αυλόπορτες, ανοίγματα όψεων και εσωτερικές πόρτες των παραδοσιακών κατοικιών της περιοχής του Νομού Σερρών

Γεώργιος Αν. Πολυράβας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εξετάζεται η διαχρονική εξέλιξη των ανοιγμάτων, κατά το χρονικό διάστημα τέλος του 18^{ου} έως αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπως αυτή τεκμηριώνεται από το δομημένο και αρχαιακό κτιριακό απόθεμα που διασώζεται στους οικισμούς: Άνω Ποροίων, Κάτω Ποροίων, Χρυσού, Αγ. Πνεύματος, Εμμ. Παπά, Πεντάπολης, Αλιστράτης, Σερρών, Ροδολίβους και Πρώτης.

Στόχος της μελέτης είναι η καταγραφή, ανάλυση και η ερμηνεία των ξύλινων ανοιγμάτων των παραδοσιακών κατοικιών της περιοχής του Νομού Σερρών.

Τα κριτήρια επιλογής των παραπάνω οικισμών ήταν: η ιδιαίτερη θέση του κάθε οικισμού, η ιστορία του και το μέγεθος του οικοδομικού αποθέματος της λαϊκής αρχιτεκτονικής που φιλοξενούσαν. Για την πραγματοποίηση της έρευνας κρίθηκαν αναγκαία τα παρακάτω:

α) Η δημιουργία μητρώου κτιρίων με 581 καταχωρήσεις παραδοσιακών κατασκευών. Μέσω της επιτόπιας παρατήρησης και της πολυετούς έρευνας πεδίου, καταγράφηκαν σε εννέα χάρτες οι εννέα επιλεγμένοι οικισμοί.

β) Προσωπικές αποτυπώσεις και αναλύσεις των ξύλινων ανοιγμάτων των ιστορικών οικιών, με ιδιαίτερη αναφορά στους τρόπους σύνδεσής τους.

Συμπερασματικά, η διατηρούμενη παραδοσιακή αρχιτεκτονική των Σερρών με τις αυλόπορτες και τα ανοίγματά της αποτελεί οργανικό κομμάτι της ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής της Μακεδονίας και των νοτίων Βαλκανίων.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Λαϊκή αρχιτεκτονική Σερρών, Ανοίγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής Σερρών, Βαλκανική παραδοσιακή αρχιτεκτονική.

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι οικισμοί της περιοχής των Σερρών αποτελούν ένα μοντέλο δυναμικής εξέλιξης μέσα στο χρόνο. Η συνθήκη του Πασσάροβιτς (1718) σήμανε για τους κατοίκους της περιοχής των Σερρών την αρχή μιας περιόδου πλούτου και ακμής, επηρεάζοντας θετικά την λαϊκή αρχιτεκτονική της περιοχής. Οι Σερραίοι, εκμεταλλευόμενοι τις συνθήκες, επιδόθηκαν στο εμπόριο, ταξιδεύοντας σε όλη την κεντρική Ευρώπη. Ο παραδοσιακός τομέας οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής ήταν οι αγροτικές καλλιέργειες της μεγάλης πεδιάδας των Σερρών και τα ορυχεία σιδήρου. Η προσέλκυση μεγάλου αριθμού εργατών δημιούργησε ανάλογες ανάγκες στέγασης.

Από τους εννέα οικισμούς που μελετήθηκαν, ξεχωρίζουν του Ροδολίβους και της Πρώτης, λόγω των αξιόλογων στοιχείων και συνόλων της αρχιτεκτονικής τους κληρονομιάς που διασώζουν μέχρι σήμερα. Παρατηρώντας τους χάρτες των υπόλοιπων οικισμών συμπεραίνουμε ότι ο μεγαλύτερος αριθμός παραδοσιακών κτιρίων φιλοξενείται στους οικισμούς: Άνω Ποροίων, Αγ. Πνεύματος, Εμμ. Παπά και Αλιστράτης.

Τα περισσότερα ιστορικά κτίρια βρίσκονται στο κέντρο των οικισμών, δημιουργώντας έναν ιστορικό πυρήνα, ο οποίος δυστυχώς δεν προστατεύθηκε όσο θα έπρεπε από τις επόμενες γενιές, με αποτέλεσμα να χαθεί μεγάλο μέρος της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, της περιοχής των Σερρών.

2.ΑΥΛΟΠΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΕΞΩΘΥΡΕΣ

Ο ελεύθερος περιβάλλον χώρος του σπιτιού, όταν υπήρχε, περιβάλλονταν από τη μάντρα. Το ύψος της πετύχαινε τον στόχο της, εξασφαλίζοντας την ιδιωτικότητα της εσωτερικής αυλής. Ο φαρδύς και ψηλός τοίχος της περιφραξης απέτρεπε τα βλέμματα των περαστικών και εμπόδιζε την είσοδο των ανεπιθύμητων ανθρώπων και ζώων. Οι χαμηλότεροι μαντρότοιχοι χώριζαν συγγενικά σπίτια. Ο τρόπος κατασκευής του πετρόχτιστου μαντρότοιχου ήταν όμοιος με τους λιθόκτιστους τοίχους των σπιτιών.

Η επιμέλεια κατασκευής έδειχνε ενίοτε το μεράκι και τον πλούτο της οικογένειας. Οι περισσότερες όμως κατασκευές δεν ήταν επιμελημένες και οι μαντρότοιχοι των σπιτιών οικοδομούνταν από

αργούς λίθους. Στο τελείωμά τους, δύο ή τρεις σειρές από κεραμίδια προστάτευαν την κατασκευή από την υγρασία.

Η αυλόθυρα ή πόρτα ή αυλόπορτα, ήταν χαρακτηριστικό στοιχείο της λαϊκής αρχιτεκτονικής της περιοχής των Σερρών, επέτρεπε τη μετάβαση από τον δημόσιο χώρο στον ιδιωτικό. Κάθε αυλή είχε και την αυλόπορτά της, που ήταν η κύρια είσοδος της κατοικίας. Οι παλιές αυλόπορτες γενικά διατηρούνται σε ικανοποιητική κατάσταση. Αυτό οφείλεται στην ισχυρή τους κατασκευή και στη συχνή συντήρησή τους, λόγω της επιθυμίας του νοικοκύρη για καλή πρώτη εντύπωση του επισκέπτη. Η πόρτα κατασκευαζόταν συνήθως παράλληλα με τον άξονα του δρόμου «καλντερίμι», όπως και η δίκλινη στέγη με τον κορφιά. Εκεί, κάτω από την φαρδιά στέγη, σε θέσεις πέτρινες που σμιλεύονταν οι «σ'φάδες» (εικ.1), τις νύχτες του καλοκαιριού οι νοικοκυρές κουβέντιαζαν με τις γειτόνισσες, γνέθοντας με το σφοντύλι ή πλέκοντας με τις βελόνες τα μάλλινα ρούχα. Παρέα στις νοικοκυρές έκαναν ο παππούς ή η γιαγιά του σπιτιού και τα παιδιά, που έπαιζαν στα στενά καλντερίμια. Το άνοιγμα της αυλόθυρας ήταν τόσο, όσο να περνά με ευκολία ένα φορτωμένο ζώο, πλάτος περίπου από 1,30μ.-1,90μ. και ύψος περίπου 1,90μ.-2,30μ. Η δίφυλλη ξύλινη πόρτα κρεμόταν πάντοτε σε ισχυρή τετράξυλη κάσα και ασφάλιζε με το διαγώνιο «σίδερο»¹ ή περάτη. Πρόχειρα η πόρτα έκλεινε και με το «μάνταλο» (εικ.2). Η φαρδιά στέγη εξυπηρετούσε και προστάτευε από την βροχή τη σύντομη αναμονή του επισκέπτη μέχρι ν' ανοίξει η πόρτα. Ενδιαφέρουσες αυλόθυρες με τοξωτό υπέρθυρο κατασκευάζονταν και στο συνοικισμό «κάστρο» της πόλης Berat² στην περιοχή της νότιας Αλβανίας. Τα ξύλινα μέρη σε νεότερες κατασκευές των σεραϊκών αυλόθυρων ήταν από ξύλο κωνοφόρων δέντρων, ενώ σε παλαιότερες κατασκευές χρησιμοποιούσαν καστανιά και βελανιδιά. Οι ξύλινες «μασίφ» σανίδες των θυρόφυλλων πάχους 2-4 εκ. και πλάτους 40-50εκ. ενώνονταν μεταξύ τους με απλή πατούρα. Η κάσα στερεωνόταν στους λαμπάδες με δύο μεταλλικά «τζινέτια» σε κάθε πλευρά. Τα πλατυκέφαλα γυφτόκαρφα ήταν αυτά που συνέδεαν τις κάθετες σανίδες με την πίσω οριζόντια ξύλινη δοκό, την τραβέρσα, διακοσμώντας ταυτόχρονα την όψη. Θαυμαστή ήταν η φαντασία και η εφευρετικότητα του σιδερά, που στολίζει την κάθε αυλόπορτα με ξεχωριστά μοτίβα μονοκόμματων γυφτόκαρφων, διαμέτρου 2-4εκ.. Οι κρικέλες ήταν και αυτές σιδερένιες, χρησίμευαν για να σύρουν το πορτόφυλλο. Οι μεταλλικοί στροφείς με τα ορθογώνια πλατιά ελάσματα, ο μηχανισμός του μάνταλου και η χαλύβδινη κλειδαριά, με τα μεγάλα κλειδιά, ήταν ο μεταλλικός εξοπλισμός που κατασκεύαζε ο σιδεράς για την κύρια είσοδο του σπιτιού. Με το πέρασμα των αιώνων, οι περισσότερες αυλόπορτες αντικαταστάθηκαν από νέες, με λεπτότερες και στενότερες σανίδες. Σε άλλες περιπτώσεις έγιναν μετατροπές στα θυρόφυλλα για να εκσυγχρονιστούν. Τα σημάδια και οι τρύπες αυτών των μετατροπών είναι εμφανή. Ήταν η εποχή των αστικών προτύπων, των νεοκλασικών σπιτιών. Έτσι τα θυρόφυλλα γίνονταν απλά, ταμπλαδωτά με λεπτές σανίδες. Δημιουργούνταν με αυτό τον τρόπο, κατασκευές με νεοκλασικά διακοσμητικά μοτίβα. Οι νέες αυτές κατασκευές δεν παρείχαν την ασφάλεια της παλιάς πόρτας. Όταν δεν υπήρχε αυλή και η είσοδος της κατοικίας γίνονταν απευθείας από τον δρόμο, οι εξώθυρες των νοικοκυριών της περιοχής των Σερρών, ήταν έτσι κατασκευασμένες που απέτρεπαν την παραβίαση. Με την πάροδο των χρόνων, όσο μειώνονταν οι κίνδυνοι και αυξάνονταν οι συνθήκες ασφάλειας, τόσο οι εξώθυρες εξελίσσονταν, γίνονταν μεγαλύτερες σε διαστάσεις και κοσμούνταν οι προσόψεις τους. Τα μεγέθη της εξώπορτας της πρώτης περιόδου, μέσα του 18ου αι., ήταν προσαρμοσμένα στις συνθήκες ανασφάλειας της εποχής, ύψος 1,80μ. και πλάτος 0.95μ. περίπου. Η κατασκευή της εξώθυρας ήταν απλή, λιτή και ισχυρή, όπως και της αυλόπορτας. Απλές σανίδες καστανιάς ή δρυός, πάχους 3-5εκ. καρφωμένες με πλατυκέφαλα γυφτόκαρφα, τοποθετούνταν πάνω σε τρεις τραβέρσες³ διαστάσεων 8X10εκ. Το ισχυρό πορτόφυλλο, κρεμασμένο στην εξίσου ισχυρή κάσα, που κατασκευάζονταν από χοντρά ξύλα, συνδέονταν και σταθεροποιούνταν με τον ξύλινο σκελετό της εξωτερικής τοιχοποιίας, με εντορμία και γυφτόκαρφα.

¹ R. Gunay, *Geleneksel Safranbolu Evleri Ve Olusumu*, Ankara 1981, φωτ.76-78. Η μέθοδος ασφάλισης της αυλόθυρας με το σίδερο ήταν διαδεδομένη και στην Ανατολή. Στη Σαφράμπολη αυλόπορτα ασφαλίζει με διαγώνιο σίδερο.

² G. Strazimiri, *Berati a museum city*, Tirane 1987, σσ. 82-94. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της λαϊκής αρχιτεκτονικής της παλιάς πόλης Berat είναι τα μεγάλα συρόμενα τζαμλίκια και οι καρφωτές αυλόθυρες με το ημικυκλικό υπέρθυρο.

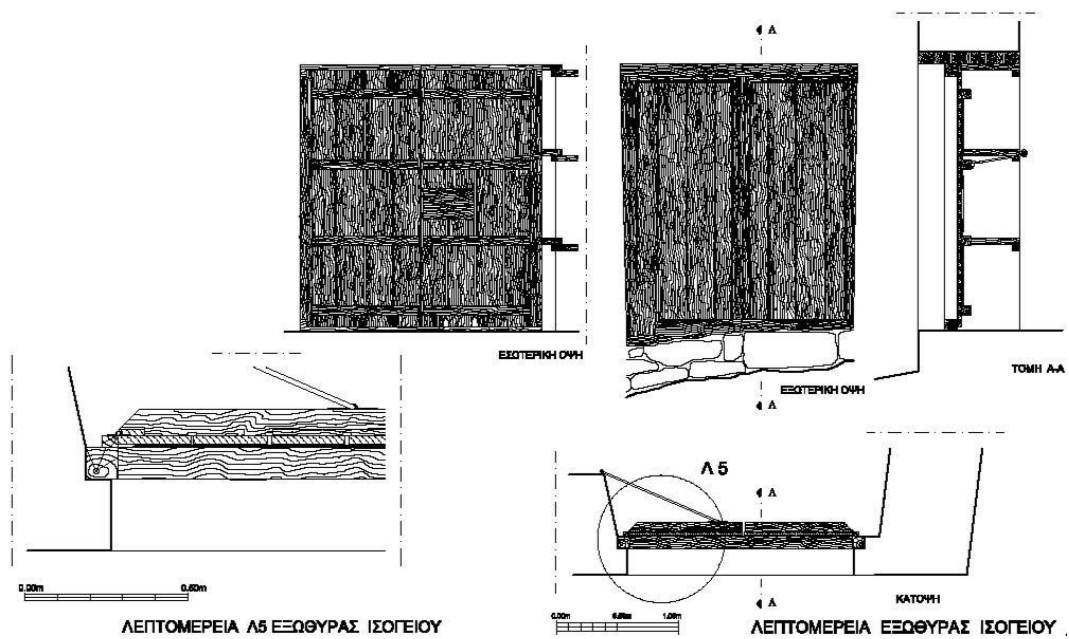
³ R. Gunay, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Olusumu*, Ankara 1981, φωτ.82. Όμοια με την σεραϊκή κατασκευή εξώπορτας συναντούμε και στη Σαφράμπολη της Τουρκίας.

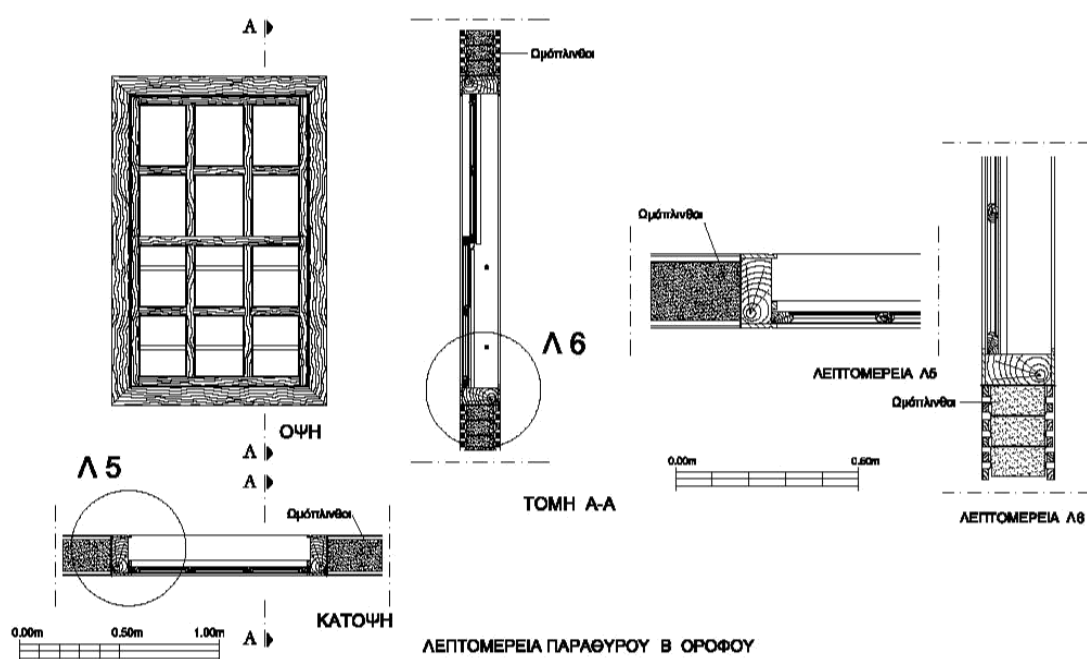
Εικ.1: Οργάνωση πέτρινων καθιστικών δεξιά και αριστερά στους «σ'φάδες» για τη βραδινή κουβέντα της νοικοκυράς με τις γειτόνισσες. Αγ. Πνεύμα (Α.Μ.704)

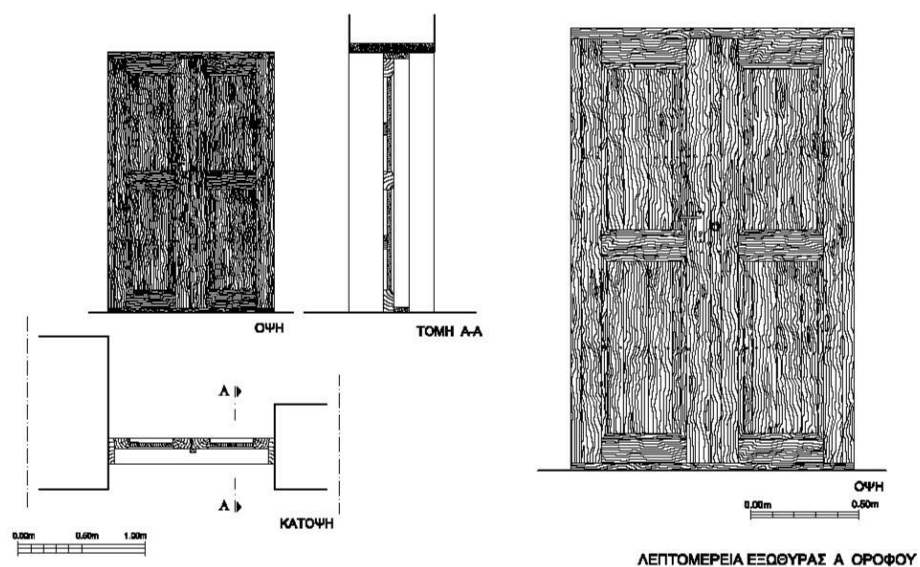
Εικ. 2: Δίφυλλη αυλόθυνα που ασφαλίζει με το διαγώνιο σίδερο. Εμμ. Παπάς (Α.Μ.433)

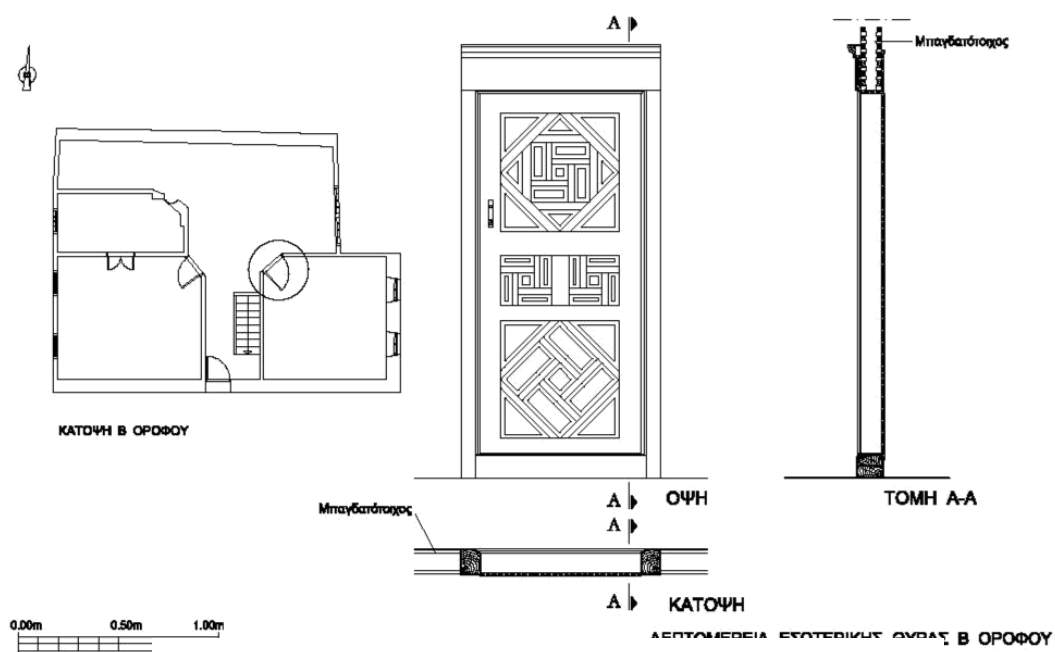
Εικ. 3: Δίφυλλη εξώθυρα ισογείου. Αγ. Πνεύμα (Α.Μ.701)

Εικ. 4: Λεπτομέρεια παραθύρου τριώροφης οικίας. Αγ. Πνεύμα (Α.Μ.701)

Εικ. 5: Λεπτομέρεια εξώθυρας τριώροφης οικίας. Αγ. Πνεύμα (Α.Μ.762)

Εικ. 6: Λεπτομέρεια εσωθύρας παραδοσιακής κατοικίας. Ροδολίβος (Α.Μ.974)

Εικ. 7: Καρφωτή εσωτερική θύρα με φαρδιές σανίδες. Εμμ. Παπάς (Α.Μ.447)

Εικ. 8: Παράθυρο κατωγίου με ισχυρή σιδεριά και μεταλλικά κανάτια. Αλιστράτη (Α.Μ.325)

Οι στροφείς , κατασκευασμένοι από χοντρό σίδερο, τοποθετημένοι στις υποδοχές τους στα μαρμάρινα ή πέτρινα κατώφλια, περιστρέφουν την εξώθυρα με άνεση δίχως την παραμικρή υποψία μετατόπισης ως προς τον κάθετο άξονα. Για την κατασκευή της μονόφυλλης πόρτας, προτιμούσαν τις όσο το δυνατό φαρδύτερες σανίδες, έτσι ώστε με δύο ή με τρεις σανίδες να μπορούν να έχουν την επιθυμητή διάσταση. Τα ξύλα που χρησιμοποιούσαν γι ' αυτές τις εργασίες ήταν στεγνά. Η επεξεργασία τους γινόταν με το τσεκούρι και το κλαδευτήρι. Η επιλογή των πλατυκέφαλων χειροποίητων καρφιών δεν γινόταν για να διακοσμηθεί η όψη της εξώθυρας, αλλά για λόγους ασφάλειας⁴. Οι σανίδες, όταν καρφώνονταν με τα καρφιά αυτά παρείχαν μία άποψη ισχυρή ξύλινη κατασκευή, που ήταν δύσκολο να παραβιαστεί. Για την πλήρη προστασία της κατασκευής από τη φωτιά, τα χτυπήματα από τσεκούρια και τα μεγάλα ξύλινα παλούκια που μεταμορφώνονταν σε μικρούς κριούς, η εξώθυρα επενδυόταν από μεταλλικά φύλλα, αυτά εμποδίζαν το αερισμό της εξωτερικής ξύλινης επιφάνειας, με αποτέλεσμα να υπάρχουν προβλήματα σήψης⁵. Ευρηματικότατος ήταν και ο πρόχειρος τρόπος ασφάλισης της εξώθυρας με το καταπίδι ⁶. «...Αυτό είναι ένα ξύλο χαλαρά στερεωμένο στο ανώφλι στη μία άκρη, ενώ η άλλη του κινείται σε κατάλληλη εγκοπή του πανωκασιού. Η κάτω παρειά του είναι λοξόμητη με πατούρα στην άκρη, που σφηνώνει την πόρτα όταν κλείνει...⁷». Για να ανοίξει από έξω η πόρτα, θα πρέπει με ένα ξυλάκι μέσα από τον αρμό ή την τρύπα που είχε προβλεφθεί να σηκώσει κάποιος το ξύλο, το καταπίδι, και να ελευθερώσει το πορτόφυλλο. Η μέθοδος αυτή ήταν ευρύτατα διαδεδομένη στην Ανατολή με παραλλαγές και βελτιώσεις, ειδικά στο Ικόνιο της Τουρκίας. Εκτός από

την τοποθέτηση του μηχανισμού στο ανώφλι χρησιμοποιούνταν το σύστημα αυτό και σε οριζόντια διάταξη⁸. Άλλος τρόπος ασφάλισης της εξώπορτας, εκτός από τη μεταλλική κλειδαριά με τα μεγάλα κλειδιά, ήταν η χρήση του διαγώνιου σίδερου. Το χοντρό σίδερο κυκλικής διατομής περίπου 2 εκ., πακτωνόταν στον λαμπά από την αρθρωτή άκρη του. Η ελεύθερη άκρη έχοντας σχήμα γάντζου εισχωρούσε στην μεταλλική υποδοχή που ήταν καρφωμένη στην τραβέρσα της πόρτας. Έτσι η παρειά του τοίχου, η επιφάνεια της πόρτας και του ευθύγραμμου σίδερου σχημάτιζαν τρίγωνο. Στη θέση της υποτεινόμενης του τριγώνου βρισκόταν το σίδερο, αυτό που καθιστούσε την παραβίαση της πόρτας αδύνατη. Με το πέρας του κινδύνου, το άνοιγμα της πόρτας γινόταν από το εσωτερικό της κατοικίας. Ένας άλλος τρόπος ασφάλισης, από το εσωτερικό του σπιτιού, που ήταν ευρύτατα διαδεδομένος⁹, ήταν η «αμπάρα». Η αμπάρα¹⁰ είναι ξύλινη δοκός που κινείται οριζόντια και φώλιαζε σε ειδική υποδοχή μέσα στον τοίχο. Στον απέναντι τοίχο κατασκευάζονταν πάλι ειδική υποδοχή με μικρότερο βάθος, ίσα που να «πιάσει» καλά η δοκός. Η πόρτα αμπάρωνε με το σύρσιμο προς τα έξω και την τοποθέτηση της άκρης της στη απέναντι υποδοχή. Η εξώθυρα ελευθερώνονταν, όταν επανατοποθετούνταν η αμπάρα στην θέση της.

3. ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΠΟΡΤΕΣ

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι περαστές – ταμπλαδωτές εσωτερικές πόρτες, οι οποίες διακρίνονταν για τη λεπτομερή εργασία τους και την ποικιλία των διακοσμητικών σχεδίων τους. Οι πόρτες στα τέλη του 18^{ου} αιώνα είχαν περιορισμένο ύψος, περίπου 1,70μ., ήταν μονόφυλλες με μέσο πλάτος 0,75 μ., έφεραν ταμπλάδες σε διάφορους συνδυασμούς και τοξωτά υπέρθυρα. Στις νεότερες κατασκευές οι διαστάσεις αυξάνονταν, οι ταμπλάδες μειώνονταν σε αριθμό, η επεξεργασία απλουστεύονταν και τα τοξωτά υπέρθυρα καταργούνταν. Η ενδιαφέρουσα όψη της πόρτας εμφανίζονταν προς την πλευρά του δοξάτου, ενώ στο εσωτερικού του δωματίου η όψη ήταν αδρή και άτεχνη. Παρόμοια αντιμετώπιση και κατασκευή έχουμε στις λαϊκές κατοικίες της Κιουτάχιας στη Μ. Ασία¹¹, όμως σε αρχοντικά Τούρκων αξιωματούχων, όπως αυτό του Sakiraga στο Μπιργκί, η λεπτομέρεια στην κατασκευή και στη διακόσμηση έχει τον πρώτο λόγο. Τα χρώματα, που χρησιμοποιούνταν στους ταμπλάδες και στα υπέρθυρα, ήταν δανεισμένα από τη φύση. Ο συνδυασμός του πράσινου με το καφέ και το μπλε πάνω στους ταμπλάδες, την κάσα και το υπέρθυρο, φανερώνει τον πλούτο της κατασκευής και την διακοσμητική διάθεση της μεγάλης ισλαμικής παράδοσης. Ο κλάδος της διακοσμητικής τέχνης, υπηρετώντας την κοσμική αρχιτεκτονική, έβρισκε εκπληκτικές εφαρμογές όχι μόνο στα ανοίγματα, αλλά και στις οροφές των ιστορικών αυτών κατασκευών της Ανατολής¹². Η σύνδεση των ταμπλάδων με τον τετράξυλο σκελετό και η ενίσχυσή τους με τραβέρσες ήταν μέλημα των ξυλουργών. Ο κατακερματισμός της επιφάνειας σε μικρούς ταμπλάδες είχε σαφώς αισθητικό πλεονέκτημα και εξασφάλιζε την αρτιότητα του θυρόφυλλου, καθώς μειώνονταν στο ελάχιστο οι τάσεις στρέβλωσης. Άποψη διακόσμηση με μικρούς ταμπλάδες είχαν και οι πόρτες στην κατοικία του Kjørreem στον οικισμό Kotel της Βουλγαρίας¹³.

⁴ Ν. Μουτσόπουλος, *Μακεδονική αρχιτεκτονική*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 420. Υπογραμμίζεται η ομοιότητα των μορφών από την αρχαιότητα έως τους βυζαντινούς χρόνους όσον αφορά τις καρφωτές πόρτες.

⁵ S. Stamov, R. Anguelova, N. Caneva-Decevska, V. Kolarova, *The Architectural Heritage in Bulgaria*, εκδ. S. Stamov, Sofia 1972, σσ. 144-145. Σε φωτογραφία όψης εκκλησίας στο Αρμπανάσι της Βουλγαρίας, διακρίνουμε προστασία θυρόφυλλου με μεταλλικές λάμες και γυφτόκαρφα.

⁶ Α. Πασαδαίος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Ίμβρου*, Αθήνα 1973, πίν. 15, τομή Α και λεπτομερής τομή γ εξώθυρας.

⁷ Ι. Κίζης, *Πηλιορείτικη οικοδομία. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17^ο στον 19^ο αι.*, διδακτορική διατριβή στο Ε.Μ.Π., Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1985, σ. 266. Όμοιο μηχανισμό συναντούμε και στο Πήλιο.

⁸ C. Berk, *Konya evleri*, Istanbul 1951, σσ. 169-170, πίν.38-39: σχέδια με λεπτομέρειες μηχανισμών ασφάλισης εξώθυρων του Ικονίου.

⁹ C. Berk, *Konya evleri*, Istanbul 1951, σ. 165, πίν. 37: σχέδια με λεπτομέρειες μηχανισμού ασφάλισης εξώθυρας με αμπάρα, στο Ικόνιο της Τουρκίας.

¹⁰ Ν. Μουτσόπουλος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας*, Αθήνα 1967, εικ. 85.

Οι μικροί ταμπλάδες λόγω της ανάγκης για σκάλισμα γίνονταν από καρυδιά και από άλλα ξύλα που προσέφεραν την δυνατότητα αυτήν. Τα πάχη των ξύλων ήταν λεπτά, 2–2,5 εκ. Αυτό τα βοηθούσε να μείνουν ανέπαφα για αιώνες. Τους λεπτούς ταμπλάδες τους συναντούμε και στις εσωτερικές πόρτες της Ανατολής¹⁴. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, στα πλαίσια της επιτόπιας έρευνας ετών, παρατηρήθηκε ότι σε μεγάλο αριθμό θυρών των σεραϊκών νοικοκυριών τα πορτόφυλλα εμφανίζονταν απαραμόρφωτα, δίχως στρεβλώσεις σκελετού και ταμπλάδων, ύστερα από περίπου δύο αιώνες ζωής.

Οι συνδυασμοί και οι συνθέσεις των ταμπλάδων στα σεραϊκά αρχοντικά και τα αγροτόσπιτα, ήταν απλούστερες σε σχέση με τα αξιόλογα παραδείγματα θυρών, με μικρούς σκαλιστούς ταμπλάδες, που βρίσκονταν στα αρχοντικά Αλεξίου και Μανούση της Σιάτιστας¹⁵. Πλούσιες σε διάκοσμο ήταν και οι πόρτες των ιστορικών κατασκευών στη Μικρά Ασία¹⁶ και στην Αλβανία¹⁷.

4. ΠΑΡΑΘΥΡΑ

Τα ανοίγματα των ιστορικών κατασκευών κατατάσσονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, σε αυτά που τοποθετούνταν στους πέτρινους τοίχους και σε εκείνα που εντάσσονταν στους ξυλόπηκτους ελαφρούς τοίχους των ορόφων. Στα παράθυρα των λιθοδομών τα τοξωτά υπέρθυρα ή ανώφλια κατασκευάζονταν μόνο στην εξωτερική παρειά του τοίχου, με τετράξυλη κάσα και δρύινα ή καστανίσια παράθυρα. Αυτά τοποθετούνταν πιο μέσα από την εξωτερική επιφάνεια του τοίχου, προφανώς για προστασία από τα όμβρια. Τα παράθυρα των παλαιότερων οικοδομών, ως τα μέσα του 19^{ου} αι., είχαν μικρές διαστάσεις κυρίως για λόγους ασφαλείας.

Στα πολύ απλά παράθυρα των πέτρινων τοίχων θα πρέπει να συμπεριληφθούν και οι μακρόστενες κάθετες σχισμές αερισμού των κατωγίων. Είχαν ύψος 30 έως 40 εκ. και πλάτος 10 έως 20 εκ., με την ποδιά τους κεκλιμένη για να βοηθάει τη διάχυση του λιγοστού φωτός¹⁸. Από τα μέσα του 19^{ου} αι., οι διαστάσεις των παραθύρων άρχιζαν και αυξάνονταν, τόσο στην περιοχή των Σερρών όσο και στην περιοχή της Ήμβρου¹⁹. Το πλάτος τους από 55-60 εκ. σε 75-80 εκ. και το ύψος τους από 85-120 εκ. σε 130-150 εκ. Στα σπίτια, μέσα 18^{ου} αι. έως μέσα 19^{ου}, η επιφάνεια των ανοιγμάτων χωρίζονταν σε τέσσερα τζαμλίκια και τα παράθυρα ήταν συρόμενα, ενώ στις κατοικίες, μέσα 19^{ου} αι. έως αρχές 20^{ου}, οι τζαμωτές επιφάνειες γίνονταν έξι ή οκτώ και τα παράθυρα ήταν συρόμενα ή ανοιγόμενα. Ανοίγματα στη σειρά συναντούμε και σε κατοικίες της πόλης Berat της Αλβανίας²⁰. Συγκεκριμένα συρόμενα παράθυρα με τζαμλίκια φέρει ομάδα σπιτιών στην είσοδο του συνοικισμού «Κάστρο» της πόλης Berat²¹. Στην Βουλγαρία, στην παλιά Φιλιππούπολη, το χαρακτηριστικό της ιστορικής κατοικίας Hindlianov, είναι τα έξι παράθυρα στη σειρά, που σχηματίζουν ένα τεράστιο τζαμλίκι στον όροφο²².

¹¹ L. Eser, *Kutahya Evleri*, Istanbul 1955, πίν. 38. Σχέδια λεπτομέρειας εσωτερικής πόρτας, όπου είναι εμφανής η «καλή» όψη και η απλή της άλλης πλευράς.

¹² K. Dincer, D. Goffman, D. Kuban, *Visions from a vanishing past. Architectural drawings from Izmir and Western Anatolia*, Izmir 1994, σ. 76: εφαρμογή εκπληκτικών χρωμάτων σε λεπτομέρεια όψης εσωτερικής πόρτας και παραθύρων στο σαράι του Κακίρ Αγά στο Μπιργκί της Τουρκίας.

¹³ S. Stamov, R. Anguelova, N. Caneva-Decevska, V. Kolarova, *The Architectural Heritage in Bulgaria*, εκδ. S. Stamov, Sofia 1972, σ. 224. Η δίφυλλη πόρτα, με την άψογη διακόσμηση με μικρούς ταμπλάδες, βλέπει στον καλόν οντά της κατοικίας του Kjorpeev.

¹⁴ L. Eser, *Kutahya Evleri*, Istanbul 1955, πίν. 38. Η λεπτομερής τομή εσωτερικής πόρτας, στην Κιουτάχια της Μ. Ασίας, δίνει την διάσταση των 2 εκ., και φανερώνει τη χρήση των λεπτών ταμπλάδων στις εσωτερικές πόρτες της Ανατολής.

¹⁵ N. Μουτσόπουλος, *Σιάτιστα*, Αθήνα, πίν. 97, φωτ. 1-2. Φωτογραφίες από τις ταμπλαδωτές πόρτες των αρχοντικών Αλεξίου και Μανούση στη Σιάτιστα.

¹⁶ R. Gunay, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Olusumu*, Ankara 1981, φωτ. 114, 136, 165. Η ποικιλία των συνθέσεων των ταμπλάδων, στη Σαφράμπολη της Τουρκίας, είναι μεγάλη.

¹⁷ E. Riza, *Qyteti dhe Banesa Shqiptare e mesjetes se vone*, Tirane 1991, σσ. 204-216, φωτ. 54-55, 68: εσωτερικές πόρτες, πλούσιες σε διάκοσμο, σε ιστορικές οικίες της Αλβανίας.

Το κάσωμα των σεραϊκών παραθύρων τοποθετούνταν πλέον περασιά, στην ίδια ευθεία με τον τοίχο. Η σύνδεση των ξύλων γινόταν με εντορμίες καρφωτά. Τα κανάτια, που προστάτευαν τα παράθυρα, άνοιγαν προς τα έξω και κατασκευάζονταν από μικρές σανίδες που καρφώνονταν σε δύο λεπτές τραβέρσες. Αυτά παρέμεναν ανοιχτά με τη βοήθεια μιας ξύλινης ράβδου²³ στο κάτω μέρος του κανατιού, η οποία ήταν πακτωμένη με ένα καρφί στον τοίχο και περιστρέφονταν γύρω από αυτό, συγκρατώντας έτσι το κανάτι, λύση απλή αλλά και αποτελεσματική. Το παραθυρόφυλλο έφερε εσωτερικά πατούρες για την τοποθέτηση τζαμλικιού. Στις πατούρες μία σειρά από ψιλά καρφάκια συγκρατούσαν την γυάλινη επιφάνεια πάνω στον ξύλινο σκετό του παραθύρου. Οι πήχεις των παραθύρων ήταν λεπτά ξύλα, διατομής 4Χ4 εκ. περίπου που φιλοξενούσαν τζαμλίκια ύψους από 30 έως 40 εκ. Στην περιοχή της Μ. Ασίας, οι διατομές των ξύλων ήταν λεπτότερες (3Χ3,5εκ.)²⁴ από αυτές των Σερρών. Η ποδιά ήταν ξύλινη, με χαμηλό ύψος (60 εκ.), προσαρμοσμένη στον τρόπο διαβίωσης του σπιτιού²⁵. Η οικογένεια την ώρα του φαγητού καθόταν στα στρωσίδια τριγύρω από τον σοφρά, το χαμηλό τραπέζι. Ελάχιστες ιστορικές κατασκευές έχουν διατηρήσει τα αυθεντικά τους ανοίγματα. Η αλλαγή κουφωμάτων ήταν εύκολη εργασία, και γίνονταν σε μεγάλη έκταση στις σεραϊκές κατοικίες. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα η αλλαγή ήταν τόσο επιμελημένη, ώστε δύσκολα κάποιος μπορούσε να διαπιστώσει τη μετατροπή. Οι σιδεριές των παραθύρων ήταν κυκλικής διατομής, βιομηχανικής παραγωγής, με αξιόλογη μορφολογική ποικιλία. Ο σιδεράς συναρμολογούσε τις έτοιμες σιδερένιους ράβδους και τις κάρφωνε περιμετρικά στην κάσα, σε βάθος 2 έως 3 εκ.. Διακρίνονται δύο κατηγορίες, οι επίπεδες σιδεριές, που είναι παλαιότερες, και οι κυκλικές που χρονολογούνται στις αρχές του 20^{ου} αι. Αυτές εξείχαν αρκετά από τον τοίχο και παρουσίαζαν συνθέσεις με καμπυλωμένες ράβδους.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των επίπεδων σιδεριών του 19^{ου} αι., ήταν ο τρόπος επεξεργασίας τους στα σημεία σύνδεσης²⁶. Οι οριζόντιες σιδερόβεργες, κυκλικής διατομής, διαμέτρου 12 έως 16 χιλ., διαπερνούσαν τις κάθετες ράβδους μέσα από ένα διαμορφωμένο δαχτυλίδι. Αυτές οι ισχυρές σιδεριές επιβάλλονταν και τοποθετούνταν σε χαμηλά ύψη, όπου οι κίνδυνοι ήταν μεγάλοι. Την ίδια αντιμετώπιση έχουμε και στη Μ. Ασία²⁷ στις πόλεις Κιουτάχεια, Σαφράμπολη και Ικόνιο: ανοίγματα που ήταν ευάλωτα προφυλάσσονταν από ισχυρές σιδεριές²⁸. Στην περιοχή της Βουλγαρίας, σε αρκετούς οικισμούς και πόλεις, όπως στο Μελένικο και στην Κοπρίβνιτσα, οι σιδεριές τοποθετούνταν σε όλα τα ανοίγματα, ακόμη και σε αυτά των ορόφων²⁹. Το ίδιο συνέβαινε σε πολλές κατοικίες στην περιοχή της Αλβανίας³⁰. Στα αρχοντικά, τα ανοίγματα των κατωγίων που είχαν άμεση επαφή με τον δρόμο εκτός της ισχυρής σιδεριάς θωρακίζονταν επί πλέον και με μεταλλικά κανάτια.

Τα ανοίγματα του τελευταίου ορόφου στους τσατμάδες ήταν αυτά που έδιναν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα σε κάθε ιστορική κατασκευή. Πολυάριθμα και συνεχόμενα, κατασκευασμένα στη σειρά, μαρτυρούν τη θέση του δοξάτου, που τους χειμερινούς μήνες λούζεται στο φως, με πολλές δυνατότητες ρύθμισης του φωτισμού και του αερισμού. Την άνοιξη και το καλοκαίρι με το άνοιγμα των παραθύρων ο χώρος μετατρέπονταν σε ημιυπαίθριο εργαστήριο και χώρο υποδοχής των επισκεπτών.

¹⁸ Α. Πασαδαίος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Ήμβρου*, Αθήνα 1973, σ. 18. Ο αερισμός του πατητηριού των σταφυλιών γινόταν από μία σχισμή, σαν πολεμίστρα, που λέγεται στην Ήμβρο «σκιστή».

¹⁹ Α. Πασαδαίος, *ό.π.*, σ. 35. Αυξάνονταν με την πάροδο του χρόνου τα μεγέθη των παραθύρων.

²⁰ Ε. Riza, *Mbrojtja dhe restaurimi i monumanteve ne shqiperi*, 1997, σ. 105, εικ.66: ενδιαφέροντα παράθυρα στη σειρά σε κατοικία της πόλης Berati.

²¹ G. Strazimiri, *Berati a museum city*, Tirane 1987, σσ. 80-92: ομάδα ιστορικών κατοικιών, στην είσοδο του συνοικισμού «Κάστρο» της πόλης Berati.

²² Municipal of old Plovdiv, *Old Plovdiv*, Sofia 1977, φωτ. 20.2, 22.3, 27.3, 28.4. Στην πόλη Plovdiv, το χαρακτηριστικό των ιστορικών της κατασκευών είναι τα μεγάλα ανοίγματα και οι χρωματισμοί των όψεων και των εσωτερικών χώρων. Εκπληκτικές είναι οι τοιχογραφίες και τα ταβάνια των επιμελημένων κατασκευών.

²³ Α. Πασαδαίος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Ήμβρου*, Αθήνα 1973, σ. 35. Στην Ήμβρο «προς τα κάτω του επάνω ακίνητου μέρους του παραθύρου υπήρχε ένας χαλκάς, όπου περνούσε βέργα για να συγκρατεί τα κανάτια».

²⁴ L. Eser, *Kutahya Evleri*, Istanbul 1955, πίν. 86: σχέδια όψης και τομής παραθύρου με χαμηλή ποδιά, στην Κιουτάχεια.

²⁵ C. Berk, *Konya evleri*, Istanbul 1951, σ. 155, πίν. 11: σχέδια τομής και όψης παραθύρων κατοικίας, στο Ικόνιο.

²⁶ L. Eser, *Kutahya Evleri*, Istanbul 1955, σ. 89: σκίτσα λεπτομέρειας δύο τύπων μεταλλικών συνδέσεων.

5. ΦΕΓΓΙΤΕΣ

Σε όλους τους οικισμούς της περιοχής των Σερρών παρατηρείται έλλειψη φεγγιτών, εκτός λίγων εξαιρέσεων. Φαίνεται ότι ο χαμηλός φωτισμός των χώρων, που περικλείονταν από τους πέτρινους τοίχους, ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στα σερραϊκά σπίτια. Πιθανότατα λόγω της δαπάνης του γυαλιού, τα τζαμλίκια αυτά θεωρούνταν πολυτέλεια στα χωριά και στα αστικά κέντρα, γι' αυτό αποτρεπόταν η κατασκευή τους. Στα ελάχιστα παραδείγματα φεγγιτών, παρατηρούμε ότι αυτά συνόδευαν τις εξώθυρες και κατασκευάζονταν στο μέσο και πάνω από την κύρια είσοδο της κατοικίας. Απλός και λιτός ο φεγγίτης τοποθετούνταν στην εξωτερική όψη. Αν οι μορφές και τα μεγέθη των φωτοθυρίδων, στην περιοχή των Σερρών, παρουσίαζαν περιορισμένη ποικιλία, σε άλλες περιοχές, η κατασκευή τους γνώρισε εκτεταμένη εφαρμογή. Τα σπουδαία παραδείγματα των τοξωτών φεγγιτών του αρχοντικού Μανούση, και των οξυκόρυφων του Πουλκίδη, και του Νεραντζόπουλου, φανερώνουν τον πλούτο των σιατιστινών αρχοντικών και την επιρροή τους από τα ισλαμικά πρότυπα³¹. Ανάλογης τεχνικής και μορφολογίας ήταν και οι φεγγίτες της Βέροιας³². Στα Αμπελάκια επικρατούσε το μπαρόκ ως στυλ, με ενιαία κεντρική επιφάνεια και περιμετρικά περίτεχνη διακόσμηση βιτρό. Λαμπρά παραδείγματα φεγγιτών συναντούμε στα αρχοντικά των Σβάρτς και Κρασούλη³³. Τα ημικυκλικά υαλοφράγματα του Πηλίου, στο Κοντέϊκο αρχοντικό στη Βυζίτσα, στο αρχοντικό Βαρδάκη στις Πινακάτες και στο αρχοντικό του Ιωάννου στο Τρίκερι,³⁴ δηλώνουν μια σοβαρή παρουσία στο χώρο της κατασκευής φεγγιτών, με κεντρική τζαμωτή επιφάνεια, ιδιαίτερες φόρμες και τεχνική. Το ίδιο πλούσια ήταν και τα βιτρό στα αρχοντικά Πολυμέρου, Μουσλή και Χατζηκώστα στη Μακρινίτσα³⁵. Αντίθετα στο κεντρικό Ζαγόρι, στον οικισμό του Κουκουλιού³⁶, τα λιτά δείγματα των τζαμλικών, στις κατοικίες με αρ. μητρώου 133³⁷, 109 και 114, ήταν ορθογωνικά σε επαφή με το υπέρθυρο, σαν μικρά παράθυρα. Στο αρχοντικό Βράκα, στην περιοχή του Μετσόβου, η κατασκευή των φεγγιτών ήταν όμοια με αυτή της κατοικίας 133 του Κουκουλιού³⁸.

Στη Βαλκανική Χερσόνησο, η ποικιλία και η μορφολογία των τζαμλικιών διαφέρει από περιοχή σε περιοχή. Στο Αργυρόκαστρο³⁹ και σε άλλους οικισμούς της Αλβανίας, παρουσιάζεται μεγάλη ποικιλία φεγγιτών. Υπάρχουν περιπτώσεις που απουσιάζει το παράθυρο κάτω από τον φεγγίτη⁴⁰. Στον οικισμό Κράτοβο⁴¹, στη βόρεια περιοχή της F.Y.R.O.M., κοντά στα Σκόπια, οι κυκλικοί φεγγίτες των σπιτιών του 19^{ου} αι. δεν είχαν μεγάλη εφαρμογή.

²⁷ R. Gunay, Geleneksel Safranbolu Evleri ve Olusumu, Ankara 1981, σ. 92, φωτ. 55: άνοιγμα σε χαμηλό ύψος από τον δρόμο προφυλάσσεται με ισχυρή σιδεριά.

²⁸ C. Berk, Konya evleri, Istanbul 1951, σ. 157, φωτ. 88: παράθυρο με ισχυρή σιδεριά, στο Ικόνιο.

²⁹ S. Stamon, R. Anguelova, N. Caneva-Decevska, V. Kolarova, *The Architectural Heritage in Bulgaria*, εκδ. S. Stamon, Sofia 1972, σσ. 205-295. Οι σιδεριές, στην περιοχή της Βουλγαρίας, τοποθετούνται σε όλους τους ορόφους. Παραδείγματα υπάρχουν πολλά όπως: στην κατοικία Bobevski, στο Teteven, στην κατοικία Jordan Jovkon στη Zeravna, στην κατοικία Γεωργιάδη στη Φιλιππούπολη, στην κατοικία Ljutov στην Κοπρίβνιτσα, στην κατοικία Cincarou στο Μελένικο, στην κατοικία Pangalon στη Smoljan, στη Mogilica κ.α.

³⁰ B. Strazimiri, H. Nallbani, N. Ceka, *Architectural monuments in Albania*, Tirane 1973, εικ. 126, 129- 130, 142. Σιδεριές κάθε μορφής και σύνθεσης προφυλάσσουν τα παράθυρα των αλβανικών ιστορικών κατασκευών.

³¹ Ν. Μουτσόπουλος, *Καστοριά. Τα αρχοντικά*, Αθήνα 1962, πίν. Γ, , Ζ, Η, 92-93, 96-97. Σχέδια τομών κατά μήκος, στα αρχοντικά Πουλκίδη και Μανούση και φωτογραφίες των φεγγιτών των αρχοντικών Τζώννου και Νεραντζόπουλου φανερώνουν την ποικιλία τζαμλικών στη Σιάτιστα.

³² Ν. Μουτσόπουλος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας*, Αθήνα 1967, εικ. 19, 70, 128, 129.

³³ Ν. Μουτσόπουλος, «Τα θεσσαλικά Αμπελάκια, Εισαγωγή στην ιστορία, την κοινοπραξία και τα αρχοντικά της κωμοπόλεως», *Επιθεώρηση Ηώ - Αφιέρωμα Θεσσαλία*, (1966), σσ. 165 (55), 186 (76) – 192 (82): φωτογραφίες από τους

φεγγίτες των αρχοντικών Σβάρτς και Κρασούλη.

³⁴ Ι. Κίζης, *Πηλιορείτικη οικοδομία. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17^ο στον 19^ο αι.*, διδακτορική διατριβή στο Ε.Μ.Π., Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1985, σσ. 288-291. Τα υαλοφράγματα των αρχοντικών του 18^{ου} αι. στην περιοχή του Πηλίου παρουσιάζουν ποικιλία μορφών και τεχνικής σε ικανοποιητικό επίπεδο, σε σχέση πάντοτε με τους φεγγίτες της Σιάτιστας και της Ανατολής.

Στο Μελένικο της Βουλγαρίας, αξιόλογα υαλοφράγματα είχαν κατασκευαστεί στο αρχοντικό του Κοδρόπουλου και στο αρχοντικό του Cincaroglu⁴². Στις πόλεις της Ανατολής, τα έγχρωμα τζαμλίκια ήταν γνωστά από τον 13^ο αι. Η τέχνη των υαλοφραγμάτων είχε διαδοθεί σε όλο τον μουσουλμανικό κόσμο⁴³. Ως τον 16^ο αι. στην περιοχή της Μ. Ασίας, υαλουργικά εργαστήρια παρήγαγαν το χοντρό έγχρωμο γυαλί, με χαρακτηριστικό την ελαφρά κυρτή επιφάνεια⁴⁴, σε αποχρώσεις του μπλε, του πράσινου και του κίτρινου. στο Σουλεϊμανιγιέ τζαμί, τα μικρά έγχρωμα τζαμλίκια, ενσωματωμένα στο κονίαμα που διαιρούσε την επιφάνεια των φεγγιτών⁴⁵. Φεγγίτες όμοιας τεχνικής είχαν κατασκευαστεί και στην κατοικία Rakoczy του 18^{ου} αι., στην περιοχή του Μαρμαρά στην πόλη Tekirdag⁴⁶.

Η κατασκευή των έγχρωμων τζαμλικιών από πολλά μικρά κομμάτια έκανε αναγκαία τη χρήση του γύψου ως συνδετικό υλικό των μικρών τζαμωτών επιφανειών. Παραδείγματα τέτοιων ανοιγμάτων συναντούμε στη Σμύρνη⁴⁷ και σε άλλες πόλεις της Μ. Ασίας. Θαυμάσια παραδείγματα είναι και τα τζαμλίκια με ελεύθερη την κεντρική επιφάνεια, στο κονάκι του Κακίρ Αγά⁴⁸. Οι υπέροχες κατασκευές ισλαμικής τεχνικής, σε αρχοντικά της Ανατολής, μαρτυρούν την ευρεία εφαρμογή των εκπληκτικών τζαμλικιών⁴⁹. Έργα τέχνης γυαλιού, με πλούσια σχέδια και εξαιρετική τεχνική, κοσμούν τις όψεις των ιστορικών αρχοντικών του Βοσπόρου, στην Πόλη⁵⁰. Η διπλή σειρά παραθύρων και συνεπώς η κατασκευή φεγγιτών με σύνθεση καμπύλων γραμμών έχει συνδεθεί με την αρχιτεκτονική των πόλεων της Ανατολής. Στη Σαφράμπολη οι κατοικίες επιβεβαιώνουν τη σύνδεση αυτήν, με την κατασκευή θαυμάσιων τζαμλικιών⁵¹, ενώ στην Κιουτάχεια οι οξυκόρυφοι φεγγίτες τονίζουν τον ισλαμικό χαρακτήρα των υαλοφραγμάτων⁵². Τα περιμετρικά περιθώρια των πολυτελών τζαμλικιών της Πόλης διαμορφώνονταν με μικτογραμμή σύνθεσης κυκλικών τόξων, ενώ η κεντρική γυάλινη επιφάνεια ήταν συνήθως ελεύθερη. Ο πλούτος της μορφολογίας δεν περιοριζόταν στα τυπικά ορθογώνια σχήματα⁵³, μικρή βάση και μεγάλο ύψος, αλλά προχωρά και σε μακρόστενα οριζόντια ανοίγματα, με μπαρόκ περίγραμμα⁵⁴, εμπλουτίζοντας το θεματολόγιο από ισλαμικές και ευρωπαϊκές επιδράσεις στα πλούσια και πολυτελή τζαμλίκια της Πόλης.

³⁵ Ρ. Στυλιανού, *Μακρινίτσα η εξέλιξη ενός οικισμού μέσα στο χώρο και το χρόνο*, διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Ε.Μ.Π., Αθήνα 1982, σσ. 125-137. Όψεις αρχοντικών Πολυμέρου, Μουσλή και Χατζηκώστα με τους περίφημους φεγγίτες.

³⁶ Β. Χρηστίδης, *Η Αρχιτεκτονική του Κεντρικού Ζαγορίου. Το παράδειγμα του Κουκουλίου*, Ριζάρειο ίδρυμα, τ. 1, Αθήνα 2004, σ. 163: περιγραφή των απλών δειγμάτων υαλοφραγμάτων στον οικισμό Κουκούλι της περιοχής του κεντρικού Ζαγορίου.

³⁷ Β. Χρηστίδης, *ό.π.*, σ. 145. Στο προοπτικό της με αρ. μ. 133 κατοικίας, οι απλοί φεγγίτες οργανώνονται πάνω από τα παράθυρα.

³⁸ Β. Χαρίσης, Το μετσοβίτικο σπίτι, στο: Α. Π. Μιχελή, *Το ελληνικό λαϊκό σπίτι*, Αθήνα 1981, σσ. 247-250, εικ. 24, 27: όψεις Μετσοβίτικων αρχοντικών με φεγγίτες διαφορετικών μορφολογικών χαρακτηριστικών.

³⁹ G. Strazimiri, «Rehabilitation of the historic center of the city of Gjirokastra», *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου «Restoration rehabilitation of historic buildings and towns 18th – 20th century in the Balkans»*, Θεσσαλονίκη, επιμ. Μ. Νομικός, Εκδόσεις Μ. Νομικός, Θεσσαλονίκη, 1999, σσ. 5-8. Στις φωτογραφίες των ιστορικών κτιρίων του ιστορικού κέντρου του Αργυρόκαστρου, η ποικιλία των φεγγιτών είναι μεγάλη.

⁴⁰ Β. Strazimiri, H. Nallbani, N. Ceka, *Architectural monuments in Albania*, Tirane 1973, εικ. 116, 129 -130, 133, 136. Η μεγάλη ποικιλία στα μεγέθη και στις μορφές των φεγγιτών, είναι δεδομένη στους οικισμούς της Αλβανίας.

⁴¹ N. Sentevski, «Cultural Centre», *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου «Restoration rehabilitation of historic buildings and towns 18th – 20th century in the Balkans»*, Θεσσαλονίκη, επιμ. Μ. Νομικός, Εκδόσεις Μ. Νομικός, Θεσσαλονίκη, 1999: σσ. 84-85. Στις όψεις των κατοικιών του 19^{ου} αι., οι μικροί σε διαστάσεις φεγγίτες, δεν βρίσκουν πάντα την θέση τους στα σπίτια, του οικισμού Κράτοβο της F.Y.R.O.M.

⁴² S. Stamov, R. Anguelova, N. Caneva-Decevska, V. Kolarova, *The Architectural Heritage in Bulgaria*, εκδ. S. Stamov, Sofia 1972, σσ. 251-296: αξιόλογοι φεγγίτες στα αρχοντικά Κοδρόπουλου και Cincaroglu, στο Μελένικο. Ακόμη πρέπει να σημειωθεί ότι σύνθετα παράθυρα με φεγγίτες, όπως τα νέα παράθυρα των Σερρών, έχουν κατασκευαστεί στην Κοπρίβνιτσα, στην Nesebar και στη Σωζόπολη.

⁴³ Α. Πασαδαίος, *Η πόλη του Βόσπορου*, Αθήνα 1981, σ. 110: «Από το δέκατο τρίτο ήδη αιώνα είχαν διαδοθεί στο μουσουλμανικό κόσμο τα υαλοφράγματα (vitraux)». Η πολύτιμη αυτή πληροφορία μάς γνωστοποιεί την εφαρμογή των φεγγιτών, από τους χρόνους εκείνους, στα παλάτια και στα αρχοντικά της Ανατολής.

⁴⁴ Ι. Κίζης, *Πηλιορείτικη οικοδομία. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17^ο στον 19^ο αι.*, διδακτορική διατριβή στο Ε.Μ.Π., Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1985, σ. 293. Τον 16^ο αι. οι Σελτζούκοι, χρησιμοποιούσαν το έγχρωμο γυαλί τοπικής παραγωγής.

⁴⁵ Α. Πασαδαίος, *Η πόλη του Βόσπορου*, Αθήνα 1981, σ. 111. Ο Σινάν γεννημένος στην Καισάρεια από γονείς χριστιανούς, ως γενίτσας και μετά από μεγάλη προσπάθεια, πήρε τον τίτλο Reis i Mimar i Dergah i Ali, που σημαίνει ο αρχηγός των αρχιτεκτόνων της Υψηλής Πύλης.

⁴⁶ D. Kuban, *The Turkish hayat house*, Istanbul 1995, σ. 67. Στην όψη της κατοικίας Rakoczy ξεχωριστή θέση, πάνω από τα παράθυρα, έχουν οι τοξωτοί φεγγίτες μουσουλμανικής τέχνης.

6.ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο περιβάλλον χώρος των κατοικιών, προστατεύονταν από το ψηλό τοίχο της μάντρας. Το ύψος αυτό ήταν μειωμένο όταν η μάντρα χώριζε συγγενικά σπίτια. Η αυλόθυρα και η εξώθυρα του σπιτιού, φανέρωνε τον πλούτο της οικογένειας. Ελάχιστες ήταν οι πλούσιες και επιμελημένες κατασκευές. Στις αγροτικές κατοικίες, η κατασκευή της αυλόθυρας και της εξώθυρας ήταν απλή, λιτή και ισχυρή. Στις παλαιότερες κατοικίες τα ανοίγματα είχαν μικρές διαστάσεις και τοποθετούνταν κυρίως στην νότια πλευρά. Στις νεότερες κατοικίες οι διαστάσεις των ανοιγμάτων μεγάλωσαν και τα παράθυρα απέκτησαν αξιόλογα κιγκλιδώματα και τζαμλίκια. Έτσι υπήρχε περισσότερο φως, λόγω αύξησης του ελεύθερου ύψους των χώρων. Οι εσωτερικές πόρτες είχαν περίτεχνους ταμπλάδες με διάφορα γεωμετρικά σχήματα. Μέσα από την μελέτη των ξύλινων κουφωμάτων των παραδοσιακών κτισμάτων, αναγνωρίστηκαν δύο μεγάλες κατηγορίες παραθύρων. Στην πρώτη κατηγορία, τα παράθυρα τοποθετούνταν στους πέτρινους τοίχους των οποίων τα τοξωτά υπέρθυρα ή ανώφλια κατασκευάζονταν μόνο στην εξωτερική παρειά του τοίχου. Στην δεύτερη κατηγορία, τα ξύλινα παράθυρα εντάσσονταν στους ξυλόπηκτους ελαφρούς τοίχους των ορόφων και τοποθετούνταν πιο μέσα από την εξωτερική επιφάνεια του τοίχου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αϊβάζογλου – Δόβα(2002). *Η Δράμα, ο νεοκλασικισμός στην αστική αρχιτεκτονική της πόλης*, Δράμα. Balci P., *Eski Istanbul evleri ve bogazici yalilari*, Istanbul
Berk C.(1951). *Konya evleri*, Istanbul.
Gunay R.(1981). *Geleneksel Safranbolu Evleri Ve Olusumu*, Ankara. Dincer K., Goffman D., Kuban D. (1994). *Visions from a vanishing past, Architectural drawings from Izmir and Western Anatolia*, Izmir.
Eldem S. H.(1977). *Birgi-Cakir Aga Konagi*, Rolove II, Istanbul, 1977.
Eldem S. H., *Turk Mimari Eserleri (Works of Turkish Architecture)*, Istanbul.
Eser L.(1955). *Kutahya Evleri*, Istanbul.
Κίζης Ι.(1985). *ΠΗΛΙΟΠΕΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΔΟΜΙΑ αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17° στον 19° αι.*, διδακτορική διατριβή στο Ε.Μ.Π., Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα.
Kuban D.(1995). *The Turkish hayat house*, Istanbul.
Kucukerman O.(1988). *Turkish house*, Istanbul.
Μουτσόπουλος Ν.(1962). *Καστοριά τα αρχοντικά*, Αθήνα.
Μουτσόπουλος Ν.(1967). *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας* Αθήνα.
Μουτσόπουλος Ν.(1966). «Τα Θεσσαλικά Κατασκευές, Εισαγωγή στην ιστορία, την κοινοπραξία και τα αρχοντικά της κωμοπόλεως», *Επιθεώρηση Ηως-Αφιέρωμα Θεσσαλία*.
Μουτσόπουλος Ν.(1979). *Μακεδονική αρχιτεκτονική*, Θεσσαλονίκη.
Μουτσόπουλος Ν.(1979). *Σπίτια της Χαλκιδικής*, Θεσσαλονίκη.
Μουτσόπουλος Ν., *Σιάπιστα*, Αθήνα. Municipal of old Plovdiv, *Old Plovdiv*, Sofia, 1977.
Πασαδαίος Α.(1973). *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Ίμβρου*, Αθήνα.
Πασαδαίος Α.(1981). *Η πόλη του Βόσπορου*, Αθήνα.
Riza E.(1991). *Qyteti dhe Banesa shqiptare e mesjetes se vone*, Tirane.

⁴⁷ Riza E.(1991). *Qyteti dhe Banesa shqiptare e mesjetes se vone*, Tirane, σ. 122 – 123, 146.
⁴⁸ H. S. Eldem, *Birgi-Cakir Aga Konagi*, Rolove II, Istanbul 1977, σ. 56 -59: φανταστικές κατασκευές φεγγιτών σε δωμάτια με εκπληκτικές τοιχογραφίες και ταβάνια. Πλούτος και λεπτομέρεια κατασκευής, που συναντάται μόνο σε παλάτια.
⁴⁹ H. S. Eldem, *Turk Mimari Eserleri (Works of Turkish Architecture)*, Istanbul, εικ. 176-177, 222, 274, 300, 301, 304, 310, 319. Πολυποίκιλα τζαμλίκια ισλαμικής τέχνης σε αρχοντικά της Ανατολής.
⁵⁰ P. Balci, *Eski Istanbul evleri ve bogazici yalilari*, Istanbul, σ. 44, φωτ.2: λεπτομερείς όψεις φεγγιτών ιστορικών κατασκευών στην περιοχή Βοσπόρου στην Κωνσταντινούπολη.
⁵¹ R. Gunay, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Olusumu*, Ankara 1981, εικ. 170 – 173: εσωτερική άποψη οντά, με παράθυρα και ηλιοφώτιστους φεγγίτες, στη Σφράμπολη.
⁵² L. Eser, *Kutahya Evleri*, Istanbul 1955, πίν. 10: σχέδια λεπτομερούς όψης, κάτοψης και τομής φεγγίτη, σε κατοικία της Κιουτάχειας. Αξιοσημείωτη είναι η λεπτή διατομή του ξύλινου σκελετού του φεγγίτη, μόλις 20X22 χιλ.
⁵³ D. Kuban, *The Turkish hayat house*, Istanbul 1995, σ. 122 – 123: σχέδια μεγάλης ποικιλίας φεγγιτών σε τούρκικα σπίτια.
⁵⁴ D. Kuban, *ό. π.*, σ. 81: φεγγίτες του Sofa Kosku, στο TopKapi, 18^{ου} αι., Κωνσταντινούπολη.

Sentevski N.(1999). «Cultural Centre», *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, «Restoration rehabilitation of historic buildings and towns 18th – 20th century in the Balkans*», Εκδόσεις Μιχάλης Νομικός, Θεσσαλονίκη.

Stamov S., Anguelova R., Caneva-Decevska N., Kolarova V.(1972). *The Architectural Heritage in Bulgaria*, εκδ. Stamov S., Sofia.

Strazimiri B., Nallbani H., Ceka N. (1973). *Architectural monuments in Albania*, Tirane.

Strazimiri G.(1987). *Berati a museum city*, Tirane.

Strazimiri G.(1999). «Rehabilitation of the historic center of the city of Gjirokastra», *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, «Restoration rehabilitation of historic buildings and towns 18th – 20th century In the Balkans*», Εκδόσεις Μιχάλης Νομικός, Θεσσαλονίκη.

Strazimiri G.(1987). *Berati a museum city*, Tirane.

Στυλιανού Ρ.(1998). *Μακρινίτσα η εξέλιξη ενός οικισμού μέσα στο χώρο και το χρόνο*, διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στην Ανώτατη Σχολή του Ε.Μ.Π. Πολυτεχνείου, Αθήνα.

Χαρίσης Β., (1956-57). «Το μετσοβίτικο σπίτι», *Το Ελληνικό λαϊκό σπίτι*, επιμ. Μιχελή Π. Α., Αθήνα, 1981.

Χρηστίδης Β.(2004). *Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ του ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ Το παράδειγμα του Κουκουλίου*, ΡΙΖΑΡΕΙΟΝ ΙΔΡΥΜΑ, τ. Α, Αθήνα.

ΣΥΝΤΟΜΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΠΟΛΥΡΑΒΑΣ

MSc Αρχιτέκτων Μηχανικός Προϊστάμενος Υ.ΔΟΜ. Σερρών Μετ/κός Τίτλος Συντήρηση και αποκατάσταση μνημείων, στην Ρώμη (DIPOLMA DI SPECIALISTA IN RESTAURO DEI MONUMENTI ROMA)

Εισηγήσεις & δημ/σεις

α) «Ξυλόπηκτες Κατασκευές στην Οικοδομική της Σερραϊκής Κατοικίας» 1^ο Εθνικό συνέδριο, Ξάνθη 2007.

β) «Στοιχεία δόμησης παραδοσιακών κτιρίων στην περιοχή του Νομού Σερρών. Εντοπισμός και καταγραφή σε χάρτες διατηρούμενωντισμάτων» *Κ Φηφιακό περιοδικό Χωρογραφίες του Τ.Ε.Ι. Σερρών*, τ. 3, αρ. 1 (2012), ISSN:1792-3913.

γ) «Το σαχνισί στη αϊκήλ αρχιτεκτονική της περιοχής του Νομού Σερρών» *Σ Σερραϊκά Σύμμεικτα*, τιμητικός αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την απελευθέρωση των Σερρών (1913-2013), τ. 2 (2013), σ. 369-384, ISSN:1792-5045.

δ) Συμμετοχή σε ερευνητικό πρόγραμμα " Αρχιτεκτονικές επεμβάσεις στη Χερσόνησο της Παναγιάς Καβάλας" Α.Π.Θ. (1989).

ε) «Η Σερραϊκή κατοικία κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας» *Αρμός*, τ. 9 (2006), σ. 20 - 22.

στ) Βιβλιοκρισία Ν. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Π. ΜΑΣΤΟΡΑ, Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, Η. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΙΔΟΥ, Ν. ΝΗΣΙΑΝΤΖΗ, *Το Συνοδικόν της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, Εκδόσεις Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία, 2011, σελ. 157, *Σερραϊκά Σύμμεικτα*, τιμητικός αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την απελευθέρωση των Σερρών (1913-2013), τ. 2 (2013), σ. 369-384, ISSN:1792-5045.

Βιβλία:

Η αρχιτεκτονική των Αγ. Θεοδώρων ISBN: 978-960-93-4435-7 (2012)